

10 02 00 ЗАБОНШИНОСӢ
10 02 00 ЯЗЫКОЗНАНИЕ
10 02 00 LINGUISTICS

**10 02 20 СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ, ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ И
СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ**

10 02 20 COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

УДК 80
ББК 81.2-7

**ВОСИТАҲОИ ЭКСПЛИСИТИИ
ИФОДАИ МУНОСИБАТҲОИ
САБАБУ НАТИҶА ДАР ЗАБОНҲОИ
АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ**

Юсупова Манзураҷон Ибрагимҷоновна,
н.и.филол., дотсенти кафедраи тарҷума ва
грамматикаи забони англисии МДТ “ДДХ ба
номи акад. Б. Гафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ЭКСПЛИЦИТНЫЕ СРЕДСТВА
ВЫРАЖЕНИЯ ПРИЧИННО-
СЛЕДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В
АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ
ЯЗЫКАХ**

Юсупова Манзурадҷон Ибрагимдҷановна,
к.филол.н., доцент кафедры перевода и
грамматики факультета иностранных языков
ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**EXPLICIT MEANS OF EXPRESSIONS
OF THE RELATION OF CAUSE AND
SEQUENCE IN ENGLISH AND TAJIK
LANGUAGES**

Yusupova Manzurajon Ibragimjonovna,
Candidate of Philological sciences, Associate
Professor of Translation and English Grammar
Department under SEI “KhSU named after
academician B.Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: shahzodakhonum@mail.ru

Калидвожаҳо: воситаҳои эксплицитӣ, гурӯҳи предикативӣ, муносибат, сабаб, натиҷа, пайвандакҳо, пешояндҳо

Дар мақолаи мазкур таҳлили муқоисавии воситаҳои эксплицитии ифодаи сабабу натиҷа дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Муносибати сабабу натиҷа бо роҳи воситаҳои гуногун ифода меёбанд. Дар ҳар ду забон он метавонад тавассути пайвандакҳо ва як қатор пешояндҳо ифода ёбад, ки онҳоро воситаи эксплицитии ифодаи муносибат ба қалам додаанд. Таъкид шудааст, ки пайвандакҳое, ки ба сифати воситаҳои морфологӣ ифодаи муносибатҳои сабабу натиҷа истифода мешаванд, пайвандакҳои тобеъкунанда ба шумор мераванд. Дар ҳар ду забони муқоисашаванда муносибати сабабу натиҷа ифодаи худро тавассути ҳам ҷумлаҳои сода ва ҳам ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ба роҳ монда метавонад.

Ключевые слова: эксплицитные средства, предикативная группа, отношение, причина, следствие, союзы, предлоги.

Проведен сопоставительный анализ эксплицитных средств выражения причинно-следственных отношений в таджикском и английском языках. Причинно-следственные отношения могут выражаться при помощи различных средств. В обоих языках в качестве явных средств, которые называются эксплицитными, выступают союзы и предлоги. Утверждается, что союзы, используемые как морфологические средства выражения причинно-следственных отношений, являются подчинительными союзами. Кроме того, в сопоставляемых языках причинно-следственные отношения обнаруживаются в структуре простых и сложноподчинённых предложений.

Key words: *explicit means, predicative group, relations, cause, sequence, conjunctions, prepositions*

In her article the author canvasses the comparative analysis dealing with explicit means of expressions of cause-effect relations in Tajik and English languages. The formers can be expressed in different ways and by various means. In both languages, conjunctions and prepositions appear as explicit means, which are called explicit. It is emphasized that conjunctions used as morphological means of expressing cause-effect relations are subordinate ones. Into the bargain, in correlated languages the relation of cause and sequence reveals itself in simple and complex sentences.

Муаммои муносибатҳои сабабу натиҷа яке аз зухуроти бисёрҷабҳаи фалсафа ва забоншиносӣ ба шумор меравад. Дар ин зухурот асосҳои онтологӣ, мантиқӣ ва забонӣ ба назар мерасанд. Ҷанбаи онтологӣ бо он асоснок карда мешавад, ки муносибати мазкур бо ҳамгироии ду предмет ё ҳолат, ё ин ки ду гурӯҳи субъекте, ки дар лаҳзаҳои гуногуни ҳақиқати объективӣ ба ҳам алоқаманд мегардад, ифода меёбад. Як предмет (падида) ё гурӯҳи предметҳо (падидаҳо) бо предмет ё предметҳои дигар ба ҳам алоқаманд гардида, сабабгори пайдоиши ҳодисаи дигар мегарданд. Дар натиҷа субъекти дуум ба объект табдил меёбад, ки ягон ҳолат ва шароитро ба даст овардааст. Ин нишон медиҳад, ки падидаи мазкур ду тараф дорад: яке сабаб, дигар вачҳи сабаб аст.

Аз нуктаи назари мантиқӣ падидаи мазкур ташкилёбии ду тасдиқ (пешниҳод)-ро дар таффаури инсон дар назар дорад, ки дар зери таъсири ду предмет ё ҳақиқати объективӣ ба миён меояд. Яке аз он сабабро ва дигар натиҷаро дар бар мегирад.

Дар забон ин муносибатҳо роҳҳои гуногуни ифодаро доранд. Онҳо метавонанд аз созмонҳои гуногун оғоз ёфта, то ба ҷумлаҳои мураккаб расанд.

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи воситаҳои эксплицитии ифодаи муносибатҳои сабабу натиҷа дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ меравад.

Муносибати сабабу натиҷаро дар забон наметавон тавассути ду ё се ҷумла ифода кард, зеро ин муносибат баҳамоии ду ҳодиса – сабаб ва натиҷаро дар назар дорад. Роҳи воситаҳои ифода ва мазмун ин муносибатро ба назар гирифта метавон ба ҳулоса омад, ки гуфтор аз ду муносибат иборат аст, ки яке бояд ба сабаб ва дигар ба натиҷаи он ишора кунад. Мисолҳои забонӣ ба он далолат мекунад, ки дар бисёр ҳолатҳо ин ду мафҳум (сабаб, натиҷа) бо ду сохтори предикативӣ пешбарӣ карда мешаванд. Ҳамрадиф бо ин созмонҳои забонӣ ба назар мерасанд, ки аз воҳиди ягонаи предикативӣ иборат ҳастанд ва дар як вақт ҳам аз сабаб ва ҳам аз натиҷа хабар медиҳад.

Дар ҳолати сохтори полипредикативӣ ва монопредикативӣ воситаҳои махсуси забонӣ мавҷуд ҳастанд, ки муносибатҳои сабабу натиҷаро қайд мекунанд, яъне

тавассути онҳо таркиби лексикии сохтори гуногуни предикативӣ ба як сохтори ягона, ки муносибати зикршударо ифода мекунанд, муттаҳид мегарданд. Ин воситаҳо, ки воситаи эксплицитӣ унвон гирифтаанд, метавонанд тавассути воҳидҳои гуногуни забон ифода ёбанд:

1) Воситаҳои морфологӣ: сифати феълии 1 чун пайвандак ва як қатор пешояндҳо, ки дар ҷараёни тадилшавӣ ба пайвандак мебошанд.

2) Воситаҳои лексикӣ, ки ба он коннекторҳои зарфӣ ва субстантивӣ дохил мешаванд.

Воситаҳои ифодаи морфологии муносибатҳои сабабу натиҷа дар забонҳои муқоисашаванда пеш аз ҳама пайвандакҳо ба шумор мераванд. Ба сифати воситаҳои ифодаи морфологии муносибатҳои сабабу натиҷа асосан пайвандакҳои тобеъкунанда хизмат мекунанд. Яке аз пайвандаки сермаҳсули забони англисӣ, ки бо мақсади ифодаи муносибатҳои сабабу натиҷа истифода бурда мешавад ин «*because*» ба шумор меравад.

Дар забони тоҷикӣ пайвандакҳои зерин барои ифодаи маънои сабабу натиҷа қорбаст карда мешаванд: *-зеро, зеро ки, чунки, бинобар он (ин) ки, аз он (ин) сабаб ки, ба сабаби он (ин) ки, барои он ки, азбаски* ва ғ. [3, с.17].

Бевосита ба мисолҳо рӯй меорем.

It would be a great chance for him, because he's very proud (12, p.82) - Ин барои ӯ имконияти бузург ҳоҳад буд, зеро вай аз он хеле мефахрад.

I learned English, because Cyprus belongs to the English (9, p.20) - Ман забони англисиро омӯхтам, чунки Кипр ба англисҳо тааллуқ дорад.

Чӣ хеле ки аз мисолҳо бармеояд, пайвандаки *because* ва муодилҳои тоҷикии он байни ду воҳидҳои предикативӣ ҷойгир шудаанд ва мутаносибан гурӯҳи предикативии якум натиҷа ва дуум сабабро ифода карда истодааст. Бояд қайд кард, ки аз рӯи мавқеи ҷойгиршавиашон байни пайвандакҳои номбаршуда дар байни ин ду забон ҳолатҳои изоморфӣ ба назар мерасанд. Дар ин ҷо ин пайвандакҳои зерин сабаби бевоситаро ифода мекунад, ки билохир натиҷаи амал ба вучуд омадааст. Ба ғайр аз ин пайвандакҳои мазкур боз ду вазифаи дигарро адо менамоянд. Вазифаи якум асосноккунӣ ва дуум фаҳмондадиҳӣ мебошад. Барои исботи гуфтаҳо мисолҳои зеринро меорем:

We will need to do it twice, because we are without man (9, p.65). - Ба мо зарур меояд, ки ин корро ду бор иҷро намоем, зеро мо ёвар надорем. (вазифаи асосноккунӣ)

Аз ҳамон вақт инҷониб гандум ба хубӣ ва хушмазагӣ машхур шуд, зеро ки тухмаш аз бихишт омада буд (7, с.44). - From that day on the wheat became famous by its taste, because its seed was brought from the paradise, (вазифаи фаҳмондадиҳӣ)

Бояд қайд кард, ки дар забони англисӣ ҷавоб ба саволи махсус, ки бо *why* ифода ёфтааст, тавассути пайвандаки *because* амалӣ мегардад. Ин гуна ҷумлаҳо низ муносибати мазкурро нишон медиҳанд. Мисол:

1. Why exclaimed June? *Because* he's the only man who's giving us the old values he's re-discovered them (12, p.29). - Чаро хитоб кард Ҷун? Барои он ки ӯ ягона одамест, ки ба мо арзишҳои қадимро дарёфт кардаашро ҳада намуда истодааст.

2. "Why can't they come to an agreement?" "*Because* they've got to save face" (12, p.33). - Чаро онҳо бо мувофиқа омада наметавонанд? - Барои он ки онҳо бояд обрӯю эътиборашонро нигоҳ доранд.

Чӣ хеле ки аз тарҷумаи ҷумлаҳои англисӣ дида мешавад муодили *why* дар забони тоҷикӣ «*чаро*» аст, вале *because* ба забони тоҷикӣ «*барои он ки*» тарҷума

мешавад. Дар ҳолати иваз кардани «*барои он ки*» ба «*зеро ё чунки*» тобиши гуфтории тавсиф гум мешавад.

Дар ҷумлаҳои муракаби тобеъ, ки муносибати сабабу натиҷаро ифода меkunанд, тартиби ҷаппаи ҷойгиршавии ҷузъҳои предикативӣ ба назар мерасанд. Дар ин ҳолат ҷумлаи муракаби тобеъ бо ҷумлаи пайрав бо пайвандаки *because* оғоз меёбад:

And because their moods were so brisk and passionate, they were often prone to risk on the nearest object (11, p.82). - Азбаски табъашон хеле болидаву самимӣ буд, онҳо доимо бо ҳар чизи майда-чӯйда бочуръатона муносибат мекарданд.

Пайвандаки *since* дар ҷумлаҳои мураккаб вазифаҳои гуногунро иҷро менамоянд. Дар вақти истифодаи он ба сифати пайвандаки ифодакунандаи сабаб байни сарҷумла ва ҷумлаи пайрав маънои тазоддӣ зухур мегардад. Муқоиса байни ду воҳиди предикативӣ характери муваққатӣ дорад, яъне як амал, ки сабаби ба вуқӯъ пайвастанӣ амали дигар мегардад, пештар ба вуқӯъ пайвастааст ва он натиҷаи амали аввала аст. Ҷумлаи пайрав, ки тавассути пайвандаки *since* ифода меёбад, мустақилияти муайяни худро дорад.

Мисол: *I could trust him in one point, since in that our interests jumped together* (8, c.126). - Ман фақат дар як ҳусус ба Гендс бовар карда метавонистам, чунки дар ин бора ниятҳои мо ба ҳам мувофиқ меомаданд. *They could not ask him to attend any meetings save on Sunday, and not even then, since he was supposed to work Sunday afternoons and evenings* (8, p. 143). - Онҳо наметавонистанд ўро барои иштирок дар вохӯриҳо таклиф намоянд ба истиснои рӯзи якшанбе ва ҳатто он рӯз ҳам, зеро ў мебоист баъди нимирузӣ ва бегоҳии рӯзи якшанбе кор кунад.

Дар ин ҷо пайвандаки *since* мазмуни сабаби ҳатмӣ ва заруриро нишон дода истодааст. Ба ғайр аз ин дар ҷумлаҳои боло маънои пайдарпайии муваққатии ду амал хис карда мешавад, яъне амали дуюм пеш аз аз амали якум меояд. Ҷӣ хеле ки аз тарҷумаи ҷумлаи мураккаби тобеи забони англисӣ ба забони тоҷикӣ аён гашт пайвандаки *since* ба забони тоҷикӣ тавассути ду пайвандак тарҷума карда мешавад: *чунки* ва *зеро*.

Пайвандакҳои тоҷикии *чунки* ва *зеро* дар ин ҷумлаҳо ба сабабҳои муайян ишора меkunанд.

И.В.Кузнетсова тобиши иловагии маъноии пайвандаки *since* –ро мушоҳида карда гуфтааст: «Барои тасвири сохтори семантикии пайвандаки *since* бояд мафҳуми «сабаби шартӣ»-ро ворид кард, яъне шартӣ иловагӣ, ки сабабгори бавҷудорӣ сабаби асосӣ мегардад, вале худ сабабгори натиҷа нест. Ин дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, ки ҷумлаи пайрав пеш аз сарҷумла ҷойгир шудааст, рух медиҳад» [2, с. 152].

Мисолҳои забонӣ собит карданд, ки дар аввали ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, ки бо пайвандаки *since* ифода ёфтаанд, пайвандакҳои пайвастанданӣ *but ё and* меистанд.

Мисол: *But, since this at that time did not seem to interfere with his meeting Roberta Christmas night at night, he merely gave himself over to extreme rejoicing in regard to it all now, and at last he was* (11, p.201).

Дар ин ҳолатҳо ҷумлаи пайрав аз сабаби муайян хабар медиҳад, ки он аз пайвандаки пайвастанданӣ ҳилофӣ *but* аён мегардад.

М.Бунге роҷъ ба пайвандаки *for* чунин навиштааст: «Пайвандаки *for* ба қатори пайвандакҳои қуҳантарини забони англисӣ дохил мешавад. Он ҳамроҳи қонишинҳои *that* дар шакли *for that* истифода бурда шуда, ба забони тоҷикӣ «*барои он*» тарҷума карда мешавад ва ба сифати пайвандак хизмат меkunад. Пайвандаки мазкур, ки бо

мурури вақт шакли *for- ро* мегирад, ҳам чун пайвандаки пайваस्तкунанда ва ҳам пайвандаки тобеъкунанда ифода меёбад” [1, с.243].

Чумлаи мураккабе, ки бо пайвандаки *for* ифода ёфтааст на барои кушода додан ё асосноккунии фикри аввал, балки чун сабабгори аслии амал баромад мекунад, ки ба воситаи хабари сарчумла ифода ёфтааст.

Мисол: "... I cannot call him Josish for the name is insupportable to me..." (10, p.76) - Ман наметавонам ўро Ҷозиш гўям, зеро ин ном ба ман маъқул нест.

Дар ин ҳолат *for* ба забони тоҷикӣ тавассути пайвандакҳои *зеро* ё *барои он ки* тарҷума мешавад.

Бояд зикр карда, ки боз як қатор пайвандакҳои ҳастанд, ки ба сифати воситаи алоқа камтар истифода бурда мешаванд. Ба ин гурӯҳ пайвандакҳои зерин дохил мешаванд: *as much as, where as, now (that) ва ғ.*

Яке аз пайвандакҳои, ки сабабро ифода мекунанд дар забони тоҷикӣ калимаи «чун» ба шумор меравад. Ин пайвандак бештар дар назм истифода мешавад ва он шакли кӯтоҳи «чу»-ро низ дорад. Он пеш аз сарчумла меистад.

1. *Вай, чун писар надошт, маро писарам мегуфт* (6, с.19) - *As he had no son, he called me his son.*

2. *Чун ту дар гурбат наҷфтодӣ, чӣ донӣ ҳоли мо* (*Сайдои Насафӣ*) - *As you haven't come into grief yet, how can you feel our state?*

Дар мисоли аввал "чун" дар байни аъзои сарчумла ҷой гирифтааст, яъне баъд аз мубтадо ва дар мисоли дуюм бошад он дар аввали чумлаи пайрав истодааст. Дар чумлаи якум чумлаи пайрав аломати тавсифӣ дорад, вале дар ҳолати дуюм «чун» вазифаи рематикиро адо карда истодааст.

Чӣ хеле ки аз тарҷумаҳо бармеояд пайвандаки «чун» - и забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ҳамчун пайвандаки «*as*» тарҷума мешавад. Дар ҳолати тарҷумаи «чун» ҳамчун «*as*» чумлаи пайрав функсияи тематикиро адо мекунад. Ҳолатҳои низ ба назар мерасанд, ки «чун» тавассути пайвандаки *because* тарҷума мешавад ва, дар ин маврид, чумлаи пайрав вазифаи рематикиро дорад.

Дар забони тоҷикӣ ба сифати пайвандаки сабаб метавонад «*модом ки*» ё ин ки муодили он «*модоме ки*» хизмат кунад.

Мисол: ...модом ки шумо мехоҳед ҳақиқатро донед, ман ба шумо ҳақиқатро мегўям (4, с. 78). - *As you want to know the real situation, I shall tell you the truth.*

Дар мисоли мазкур гўяндаро шароити муайян водор кардааст, ки ҳақиқатро изҳор кунад. Дар ин вақт чумлаи пайрав пеш аз сарчумла ҷойгир мешавад ва пайвандаки тоҷикии «*модом ки*» ба забони англисӣ тавассути пайвандаки сабаб «*as*» тарҷума карда мешавад. Дар ин ҳолат дар тарҷумаи англисӣ тобиши семантики вазъияти муайян, ки сабабгори амали дигар аст, ба назар мерасад.

Ба сифати пайвандаки сабаб созмони «*аз он ки*» ё муодили он «*аз ин ки*» низ баромад карда, ба сарчашмаи сабаб ишора менамояд. Он метавонад ё дар аввали чумлаи мураккаби тобеъ ё баъд аз сарчумла истифода бурда шавад.

Мисол: *Аз он ки нусхаҳои хаттии рисола («Си фасл»- и Насриддини Тӯсӣ) дар олам, махсусан дар Осиёи Марказӣ ва Эрон, хеле зиёд аст, он дар байни ҳаводорони ин илм (илми дақиқ) маҳбубияти хоше доштааст* (5, с. 9). - *For the reason that written copies of the work (Nasriddin Tusy's «Si fasl») are spread all over the world, especially in Central Asia and Persia, it is very popular among the specialists of this branch of science.*

Дар ин мисол пайвандаки «аз он ки» ба сарчашмаи сабаб ишора дорад. Ба забони англисӣ бо ёрии калимаи пайваस्तкунанда *for the reason that*, ки низ ба сарчашмаи сабаби амали иҷрошуда ишора мекунад, тарҷума шудааст.

Воситаҳои дигари морфологӣ муносибати сабабу натиҷа метавонанд як қатор пешояндҳо бошанд. Чӣ хеле ки ба ҳамагон маълум аст, пешоянд ҳамчун ҳиссаи номустақили нутқ барои ифодаи муносибатҳои гуногун байни ду ашё, байни ашё ва ҳодиса, ашё ва амал хизмат мекунад. Пешоянд алоқаи дутарафа, яъне алоқаи маъноӣ ҳам бо калимаи то ҳудаш ва ҳам баъд аз ҳудашро дорад.

Пешояндҳо ҳам дар забони англисӣ ва ҳам тоҷикӣ дар қатори муносибатҳои ғайрифазол, темпоралӣ ва мақсаднок метавонанд барои ифодаи муносибати сабабу натиҷа хизмат кунанд. Дар ин ҳолат пешоянд на алоқаи байни предметҳо, мафҳум ё амалро, балки байни тасдиқ (пешниҳод), ки инъикоси ду ҳодисаро дар тафаккури инсон дар назар дорад, муқарар мекунад. Онҳо *сабаб* ва *натиҷа* ҳастанд.

Мисол: *No one would make a move because of their faces* (11, p.17).

Дар забони англисӣ созмони «*because of their face*» сабабро ифода карда истодааст ва воҳиди предикативии «*No one would make a move*» бошад мазмуни натиҷаро дорад. Созмони «*because of their face*» дар намуни кушод бояд ин хел мешуд: «*their faces were strange ё their faces were frightful*».

Дар натиҷа ҷумлаи мазкур шакли зеринро дошта метавонист: «*No one would make a move because their faces were frightful*».

Ҷумлаи додашударо ба забони тоҷикӣ метавон бо ду роҳ тарҷума кард:

1. Аз сабаби афту андомашон касе ба ҷунбидан ҷуръат намекард.
2. Азбаски афту андомашон ваҳмангез буд, касе ба ҷунбидан ҷуръат намекард.

Аз тарҷумаи тоҷикӣ бармеояд, ки дар варианти якуми тарҷума сабаб тавассути созмони таркибӣ «*аз сабаби афту андомашон*» пӯшида ифода ёфтааст ва натиҷа тавассути созмони предикативияти (хабарияти) комил амалӣ гардидааст.

Дар варианти дууми тарҷума ҳам сабаб ва ҳам натиҷа тавассути воҳидҳои мустақили предикативӣ дарк карда мешавад.

Хулоса, дар ҳар ду забони муқоисашаванда муносибати сабабу натиҷа ифодаи худро тавассути ҳам ҷумлаҳои сода ва ҳам ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ба роҳ монда метавонад. Барои тасдиқи ин фикр ба мисоли забони тоҷикӣ рӯ меорем:

1. *Ҳама аз рақсу суруду санъати ӯ ба шавқ, омада буданд* (6, с. 218).

Ҷумлаи мазкур ду фикрро тасдиқ мекунад: 1) *ҳама ба шавқ омада буданд* ва 2) *ӯ лаёқати худро тавассути рақсу суруд нишон дод*.

Тасдиқи дуум дар забон ифодаи пӯшидаи предикативии худро ёфтааст. Агар ҷумлаи мазкурро ба созмони комили предикативӣ табдил диҳем, он бояд сохти зеринро дошта бошад:

2. Азбаски ӯ санъати худро бо рақсу сурудаш намоиш дод, аз ин ҳама ба шавқ омаданд.

Дар ҷумлаи мураккаби тобеи мазкур гурӯҳи предикативии якум сабаб ва гурӯҳи предикативии дуум натиҷаро ифода менамояд. Ин ҷумлаи забони тоҷикиро ба забони англисӣ метавон чунин тарҷума кард:

1. Everybody was astonished of her singing and dancing.
2. As she displayed a good art of singing and dancing, everybody was astonished.

Чӣ хеле ки мебинем дар шакли пӯшида «*of her singing and dancing*» сабаб ва «*everybody was astonished*» натиҷаро ифода карда истодааст. Дар гунаи кушода аввал

воҳиди предикативӣ омадааст, ки сабабро ифода мекунад ва баъд аз он ҷумлаи сода, ки натиҷаро мефаҳмонад.

Дар забони англисӣ ба сифати пешояндҳое, ки барои ифодаи муносибатҳои сабабу натиҷа хизмат мекунанд пешояндҳои зерин қор фармуда мешаванд: *for, because of, with, by* ва ғ. Дар забони тоҷикӣ бошад вазифаи мазкурро пешояндҳои *барои, аз, аз сабаби, бо* ва ғ. иҷро мекунанд.

Ба мисолҳои забонӣ рӯ меорем:

1. For the life of him he could not tell (9, p. 50).
2. The girl had been left an orphan, by the death of parents (9, p. 244).
3. I got on my feet and nearly fail again with the pain (9, p.15).
4. Take it again, I grant it of my grace (7, p. 125).

Дар мисоли якум муносибаи сабабу натиҷа ба воситаи пешоянди *for* ифода ёфта, созмони таркибӣ-номии «*for the life of him*» сабаб, вале «*he could not tell*» - натиҷаро мефаҳмонад. Ба забони тоҷикӣ ҷумлаи мазкур чунин тарҷума карда мешавад:

1. Барои (баҳри) зиндагии ӯ вай наметавонист инро гӯяд.

Дар забони тоҷикӣ низ предикатсияи пӯшида (баҳри зиндагии ӯ) сабабро ифода мекунад ва «*вай наметавонист*» инро гӯяд ба натиҷа ишора дорад.

Дар ҷумлаи дуюм «*by the death of parents*» ба сабаб, вале «*the girl had been left in orphan*» ба натиҷа ишора дорад. Муносибати сабабу натиҷа дар ин ҷо тавассути пешоянди *by* дарк карда мешавад. Ба забони тоҷикӣ ин ҷумла чунин тарҷума карда мешавад:

2. Бинобар фавти волидонаш духтар ятим монд.

Созмони пешниҳодшуда «*бинобар фавти волидонаш*» сабабро ифода карда, «*духтар ятим монд*» ифодагари натиҷа аст.

Дар ҷумлаи сеюм низ муносибати сабабу натиҷа ба туфайли истифодаи пайвандаки *with* ба назар мерасад. Тарҷумаи ҷумлаи мазкурро ба забони тоҷикӣ мебинем:

3. Аз дард ман ба по хестам ва аз нав қариб фурӯ афтодам.

Агар дар забони англисӣ ба сифтаи воҳиди пайвастананда пешоянди *with* мавқеи асосӣ бозад, дар забони тоҷикӣ ин вазифаро пайвандаки *аз* ба худ қабул мекунад.

Дар мисоли чорум агар созмони таркибии «*of my grace*» сабабро ифода кунад, «*I grant it*» ба натиҷа ишора дорад. Муносибати сабабу натиҷа дар инҷо бо ёрии пешоянди *of* дарк карда мешавад

Дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муосир баъзе пешояндҳо бо вожаҳои муайяни субстантивӣ ҳамроҳ омада, ба пайвандакҳо мубаддал гаштаанд. Ба ин мисол шуда метавонад таркибҳои англисии «*for the reason that*» бо сабаби он ки, «*on account that*» - аз ҳисоби он ки, «*on the ground that*» - аз ҳисоби он ки, «*due to the fact that*» - аз он сабаб ки, «*from the necessity that*» аз зарурати он ки, «*on the principle that*» - бо он асос ки, «*owing to the fact that*» - аз ҳамон сабаб ки, «*for fear that*»- аз тарси он ки ва ғ.

Ин таркибҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мазмунӣ созмонии худро гум карда, раванди нави функционалии муносибати сабабу натиҷаро қабул мекунанд. Ин ҳел созмонебиро наметавон пайвандак номид, зеро зери мафҳуми пайвандак калимаи ёридиҳанда дар назар дошта мешавад. Дар ҳолати мазкур ин созмонебиҳо калимаи арзёбӣ карда намешаванд. Онҳо аз якҷанд калимаҳо иборат мебошанд ва бинобар ин онҳоро созмонҳои пайвастананда номидан мақсаднок аст. Ба сифати мисол ҷумлаҳои зерини ду забон оварда мешавад:

1. We spoke in whispers for the fear that we might wake the baby (7, p. 43). - Аз тарси он ки кӯдак бедор нашавад, мо пичиросзанон сӯхбат мекардем.

2. On this occasion the preparations were of a more elaborate nature than usual, owing to the fact that for the past four days Mr. Samuel Griffiths, the husband and father, had been absent... (8, p.157). - Алоқамандона ба он ходиса, ки дар тӯли чор рӯзи охир ҷаноби Самуел Гриффитс, шавҳару падар, хозир набуд, бо ин муносибат тайёриҳо аз ҳарвақта дида бештар авҷ гирифта буд.

Дар ҷумлаи якум созмони пайвасткунанда *for the fear that* барои таъсиси алоқа байни ду ҷумлаҳо, ки муносибати сабабу натиҷаро ифода мекунад, хизмат мекунад. Созмони мазкур ба забони тоҷикӣ «аз тарси он ки», тарҷума мешавад. Дар ҷумлаи дуюм созмони англисии «*owing to the fact that*» ҷумлаи пайрави сабабро бо сарҷумла пайваст карда истодааст.

Чи хеле, ки дар боло қайд гардида буд, дар забони тоҷикӣ низ таркибҳои пайвасткунанда мавҷуданд, ки барои ифодаи муносибатҳои сабабу натиҷа хизмат мекунанд:

Аз сабаби он ки ин ҷӯй дар замони серобияш Тезгузар ном деҳаро об медодааст, ба вай «ҷӯи Тезгузар» ном додаанд (4, с. 52). - For the reason that this brook in its times supplied a settlement under the name Tezguzar with water it was called «the Tezguzar brook».

Ҳоло аз сабаби он ки ба қозихона ҷеғ задашудани худро намедонистанд, аз тарсу воҳима ҳар ду ҳам дер-дер ларзида, ба рӯ ба рӯи тирезаи қозӣ нишастанд. (6, с.81). - As they did not know the reason of their being called to the Judge, they were now shivering of the fear and sitting opposite the window of Judge's office.

Дар мисоли якуми тоҷикӣ созмони пайвасткунанда бо калимаи «аз» алоқаи байни ҷумлаи пайрави сабаб ва дигар ҷумлаи соддаро, ки натиҷаро ифода мекунад, муайян месозад. Воситаи алоқаи морфологии зерини забони тоҷикӣ ба забони англисӣ ба воситаи каломии «*for the reason that*» тарҷума карда мешавад.

Дар ҷумлаи дуюм созмон тавассути вожаи «аз», ки барои алоқаи ҷумлаи пайрав бо сарҷумла хизмат мекунад ба забони англисӣ бо пайвандаки тобеъкунандаи «*as*» тарҷума карда мешавад.

Ҳамин тавр, дар забонҳои муқоисашаванда як қатор пайвандакҳо ва пешояндҳо мавҷуданд, ки барои ифодаи муносибати сабабу натиҷа хизмат мекунанд. Пайвандакҳое, ки ба сифати воситаҳои морфологии ифодаи муносибатҳои мазкур истифода бурда мешаванд, ин пайвандакҳои тобеъкунанда ба шумор мераванд. Пешояндҳо дар ҳар ду забон дар радифи муносибатҳои ғайрифаъол, темпоралӣ ва мақсаднок инъикоси ду ҳодисаро дар тафаккури инсон дар назар доранд. Ба ғайр аз ин, дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муносибати сабабу натиҷа тавассути ҷумлаҳои сода ва мураккаби тобеъ низ ба роҳ монда мешавад.

Пайнавишт:

1. Бунге М. *Причинность*. –М.: Издательство иностранной литературы, 1962. -511 с.
2. Кузнецова И.В. *Семантика причинно – следственных союзов в современном английском языке*. канд. дисс. – Уфа, 2003. -176 с.
3. Тоҷиев Д.Т. *Воистаҳои алоқаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ дар забони ҳозираи тоҷик*. -Душанбе: Ирфон, 1971. -184 с.
4. Айни С. *Асарҳои мунтахаб*. -Сталинобод, 1949. -423 с.

5. Дунёи китоб, №2, январи 2013, с.9.
6. Икромӣ Ҷ. Духтари отаи. -Душанбе: Ирфон, 1968. -527с.
7. Улугзода С. Субҳи ҷавонии мо. -Душанбе, 1967. – 378 с.
8. Ҷалил Р. Асарҳои мунтахаб. ҷ.1. Душанбе, 1988. – 447с.
9. Aldrige J. *The hunter*. -Moscow. 1958. -221 p.
10. Dickens Ch. *Hard Times*. -Moscow, 1954. -300 p.
11. Dreiser T. *An American Tragedy*. -Moscow, 1951. -401 p.
12. Galsworthy J. *A modern comedy*. -Moscow, 1976. -367 p.

Referance Literature:

1. Bunghe M. *Reasonability*. – M.: Foreign Languages Publishing-House, 1962. – 511 pp.
2. Kuznetsova I.V. *Semantics of Cause-Effect Conjunctions in Modern English*. Candidate dissertation in philology. – Ufa, 2003. – 176 pp.
3. Todjiyev D.T. *Means of Connections in Complex Sentences in Modern Tajik*. – Dushanbe: Cognition, 1971. – 184 pp.
4. Aini, Sadriddin. *Selected Works*. – Stalinabad, 1949. – 423 pp.
5. *The World of Books*. – 2013, January, #2. – p. 9.
6. Ikromi, Djalil. – *The Daughter of Fire*. – Dushanbe: Cognition, 1968. – 527 pp.
7. Ulugzoda S. *The Morning of our Adolescence*. – Dushanbe, 1967. – 378 pp.
8. Djalil, Ikromi. *Selected Works*. V.1. – Dushanbe, 1988. – 447 pp.
9. Aldrige J. *The Hunter*. -Moscow. 1958. - 221 pp.
10. Dickens Ch. *Hard Times*. -Moscow, 1954. - 300 pp.
11. Dreiser T. *An American Tragedy*. -Moscow, 1951. - 401 pp.
12. Galsworthy J. *A Modern Comedy*. -Moscow, 1976. - 367 pp.